

ВАЛІГУРА ОЛЬГА РОМАНІВНА

УДК 811.111+81'342

**ЛІНГВОКОГНІТИВНІ І КОМУНІКАТИВНІ ОСНОВИ
ФОНЕТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ**

**(експериментально-фонетичне дослідження
англійського мовлення українців)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови,
спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі германської і фінської філології Київського національного лінгвістичного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант

доктор філологічних наук, професор
Калита Алла Андріївна,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут",
кафедра теорії, практики та перекладу англійської мови, завідувач кафедри

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Стеріополо Олена Іванівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра німецької філології, професор

доктор філологічних наук, професор
Петренко Олександр Дем'янович,
Таврійський національний університет
ім. В. І. Вернадського, декан факультету іноземної
філології, кафедра теорії і практики перекладу й
соціолінгвістики, завідувач кафедри

доктор філологічних наук, професор
Ільченко Ольга Михайлівна,
Центр наукових досліджень та викладання іноземних
мов НАН України, кафедра іноземних мов, завідувач
кафедри

Захист відбудеться "25" березня 2010 р. о 10³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.054.02 Київського національного лінгвістичного університету (03680, МСП, Київ-150, вул. Червоноармійська, 73).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ, вул. Червоноармійська, 73).

Автореферат розіслано "22" лютого 2010 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

О. М. Кагановська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Аналіз робіт, присвячених дослідженню міжмовних контактів і взаємодії мов у міжкультурному спілкуванні, свідчить, що проблема двомовності та багатомовності привертає останнім часом зростаючу увагу науковців та набуває ознак однієї із центральних у сучасній лінгвістиці. Особливу зацікавленість викликають питання встановлення причин мовної інтерференції, з'ясування її ролі та функцій у *соціальному* (Б. М. Ажнюк, Ю. Д. Дешерієв, У. Лабов, А. Табурекеллер, J. A. Fishman, W. E. Lambert, S. Romaine, J. Walters), *психологічному* (Є. М. Верещагін, О. О. Залевська, І. О. Зімня, І. І. Усов, К. Cantone, F. Grosjean, R. Javier, J. Masnamara, K. Vaid), *нейрологічному* (Н. П. Бехтерева, О. Р. Лурія, Т. В. Чернігівська, Р. Якобсон, L. Obler, M. Paradis, J. Schumann) й *лінгвістичному* (В. В. Алімов, В. І. Карабан, О. Д. Огуй, О. Д. Петренко, С. В. Семчинський, О. О. Тараненко, О. Б. Ткаченко, О. І. Чередниченко, W. F. Mackey, R. C. Major, N. Poulisse) планах. Разом з тим наукове розв'язання цієї проблеми стримується внаслідок наявності двох діалектично суперечливих обставин. По-перше, спроби формування теоретичних основ опису явища фонетичної інтерференції (далі – ФІ) до недавнього часу здійснювалися переважно в межах структурно-функціонального підходу на підставі його методологічного інструментарію (У. Вайнрайх, Ю. О. Жлуктенко, М. К. Ісаєв, А. Є. Карлінський, Н. О. Любімова, А. А. Метлюк, Т. В. Поплавська, Е. Хауген, I. Mennen, R. Nash, J. Wells). По-друге, стрімкий розвиток когнітивної лінгвістики привів до розуміння того, що раціональні засоби теоретичного опису ФІ повинні мати когнітивне підґрунтя. Це і спричинило значне підвищення актуальності розробки теоретичних передумов вивчення ФІ у площині *когнітивно-дискурсивної* парадигми.

Лінгвокогнітивний підхід до дослідження фонетичних одиниць у мовленнєвому потоці сягає мовознавчих ідей І. О. Бодуена де Куртене, В. фон Гумбольдта, О. О. Потебні, Е. Сепіра, Ш. Баллі, Л. В. Щерби та інших. Так, загальнолінгвістичні теорії І. О. Бодуена де Куртене і Ш. Баллі побудовані на співвіднесеності вербального висловлювання з психічною сферою мовця. У працях В. фон Гумбольдта й О. О. Потебні розглядається співвідношення між звуком і думкою. Сутність лінгвістичної концепції Е. Сепіра спрямована на виявлення взаємозв'язку між звуком і "внутрішньою" або "ідеальною" системою культурних, історичних та соціально зумовлених цінностей, що функціонують як психологічний механізм.

Інтерес до встановлення закономірностей взаємодії елементів мови з ментальними процесами спонукає лінгвістів до дослідження сегментних і надсегментних ознак мовлення й потребує не лише фонетичного, але й загальномовознавчого аналізу процесу комунікації (О. П. Воробйова, С. П. Денисова, А. А. Калита, А. Е. Левицький, В. І. Перебийніс, О. Д. Петренко, А. М. Приходько, О. І. Стеріополо, І. С. Шевченко, N. Chomsky, G. Lakoff). Мова в межах *комунікативної* парадигми вивчається у зв'язку з її роллю в процесі реальної мовленнєвої діяльності, де на перше місце висувається мовна/мовленнєва особистість та її соціодискурсивна активність (О. М. Ільченко, С. І. Потапенко, С. О. Швачко, О. В. Яковлева). Концентрація уваги на людині з її системою

уявлень, знань і цінностей дозволяє розуміти мову як явище когнітивного порядку, що використовується в комунікативних процесах, а функціонування мови в комунікації розглядається як опосередковане когнітивними операціями свідомості, що створює підґрунтя для з'ясування закономірностей їхньої взаємодії (А. Д. Белова, І. О. Голубовська, О. І. Морозова, М. М. Полужин).

Осмислення проблеми функціонування фонетичних одиниць як невід'ємного складника розумової діяльності людини зумовило *актуальність* звернення науковців до розкриття лінгвокогнітивних механізмів ФІ в англійському мовленні не носіїв мови, зокрема українців. Аналіз теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних авторів (С. А. Жаботинська, В. М. Манакін, Л. М. Мінкін, А. М. Приходько, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін, І. С. Шевченко), спрямованих на з'ясування когнітивної природи мовленнєвої діяльності індивіда, показав, що процеси породження інтерферованого мовлення мають стохастичний характер. Тому вбачається, що методологічним засобом їх теоретичного дослідження є орієнтація на *синергетичний* підхід, який дозволяє розглядати інтерфероване мовлення як складну відкриту систему, що знаходиться в неврівноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації (Ф. С. Бацевич, А. А. Калита, Л. С. Піхтовнікова, О. В. Тарасова, І. Kecskes).

Значний внесок у з'ясування когнітивних і комунікативних аспектів вивчення міжмовних явищ роблять сучасні дослідження, що ґрунтуються на специфіці взаємодії англійської та інших мов (Т. О. Бровченко, Ю. О. Дубовський, Г. М. Вишневська, А. А. Калита, Т. М. Корольова, В. Ю. Кочубей, Т. В. Поплавська, Л. Г. Фомиченко, J. Flege, J. Jenkins, H. Murray, J. Setter, J. Toivanen, M. Zampini). Однак взаємодія фонетичних систем у мовленні білінгва на матеріалі англійської й української мов з урахуванням когнітивних і комунікативно-прагматичних чинників ще не була окремих об'єктом експериментально-фонетичних досліджень.

Характерною рисою вивчення когнітивних і комунікативних особливостей взаємодії засобів сегментного й надсегментного рівнів у мовленні білінгвів стало активне використання у фонетиці нових понять і моделей, розроблених на стику із суміжними з нею науками: когнітологією, психологією, соціологією, нейрофізіологією, культурологією. Разом з тим зумовлена викликами соціальної дійсності потреба у вивченні механізмів породження ФІ в англійському мовленні українців (далі – АМУ) не привела до належного виявлення когнітивних, психологічних і соціокультурних чинників її породження, які визначають особливості переносу елементів фонетичної системи української мови в межі англійської, та до систематизації теоретичних положень для лінгвокогнітивного і комунікативного опису закономірностей зазначеного явища.

Актуальність дисертаційної праці визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей мовної концептуалізації знань, інтеграцію когнітивного й комунікативного підходів до аналізу мовних і мовленнєвих фактів, у тому числі й ФІ. Актуальність теми підтверджується також орієнтованістю фонетичних досліджень на виявлення національної специфіки й міжмовних подібностей/відмінностей у фонетичних системах англійської й української мов, установлення закономірностей функціональних змін, що

супроводжують зазначене явище, встановлення й інтерпретацію причин виникнення фонетичної інтерференції та розкриття механізмів її породження у площині когнітивної лінгвістики.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано відповідно до плану колективної наукової теми кафедри фонетики англійської мови (нині германської і фінської філології) "Комунікативно-когнітивний та соціокультурний аспекти функціонування системи фонетичних одиниць англійської мови", затвердженої вченою радою Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 6 від 30 січня 2005 року. Проблематика дисертації входить до кола питань, досліджуваних згідно з держбюджетною науковою темою Міністерства освіти і науки України № 0106U002115 "Функціональні моделі тексту та дискурсу в синхронії та діахронії: когнітивний, комунікативний та емотивний аспекти" (тему затверджено вченою радою Київського національного лінгвістичного університету, протокол № 6 від 30 січня 2005 року).

Мета дослідження полягає у виявленні лінгвокогнітивних і комунікативних основ фонетичної інтерференції шляхом установаження закономірностей породження інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення українців.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- розробити теоретичні засади дослідження мовної інтерференції як одного з основних виявів білінгвізму;
- встановити й обґрунтувати підходи до аналізу когнітивних і комунікативних особливостей інтерферованого мовлення білінгвів;
- висвітлити специфіку взаємодії когнітивних інтерферуючих і мовних інтерферованих елементів у фонетичній системі АМУ;
- визначити методологічні положення експериментального вивчення лінгвокогнітивних і комунікативних особливостей ФІ в англійському мовленні українських білінгвів;
- виявити різновиди і ступені ФІ в англійському мовленні українців;
- розкрити риси національного й індивідуального характеру у вимовному акценті в інтерферованому АМУ;
- виокремити й кодифікувати основні (універсальні та специфічні) ознаки інтерферованої фонетичної системи АМУ на сегментному й надсегментному рівнях шляхом зіставного аналізу англійського вимовного еталону та інтерферованого англійського мовлення українців;
- стратифікувати інваріантну модель інтерферованої фонетичної системи та її варіанти в АМУ на сегментному й надсегментному рівнях на основі базових когнітивних процесів.

Об'єктом дослідження є інтерфероване англійське мовлення українців.

Предмет дослідження становлять лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що закономірності, ступінь вияву та причини виникнення ФІ у процесі контактування мов залежать не лише від відмінностей артикуляційних баз цих мов та особливостей фонетичної системи рідної мови білінгвів, але й від сфери/сфер (екзистенціальної, ментальної,

трансцендентної) духовного буття мовця, у межах якої/яких породжується інтерферована фонетична система. При цьому інтерферовані фонетичні елементи, прототипами яких слугують відповідні базові фонетичні елементи рідної мови, під час оволодіння іноземною мовою можуть несвідомо або свідомо вмонтовуватися індивідом у структуру інтерферованої фонетичної системи, з притаманною їй низкою універсальних і специфічних особливостей, що виявляються в національному й індивідуальному характері вимовного акценту. Вимовний акцент зумовлюється складним співвідношенням артикуляційних баз рідної й іноземної мов і позамовних чинників, таких як: мовна компетенція, мовна здатність, психологічний тип мовця, його соціокультурний статус і комунікативно-когнітивний досвід, мовленнєва ситуація тощо.

Матеріалом дослідження слугують фрагменти англійських художніх і публіцистичних текстів, озвучених носіями англійської (еталонне мовлення) та української (інтерфероване мовлення) мов. Обсяг матеріалу, який підлягав спеціальному експериментальному дослідженню, складає 2140 фрагментів текстів, озвучених 107 дикторами (17 носіями англійської мови і 90 українськими білінгвами). Загальна тривалість звучання проаналізованого матеріалу становить 37,3 години. Запис на магнітну плівку читання фрагментів англійських текстів українськими дикторами дозволив абстрагуватися від інтерференційних явищ на лексичному і граматичному рівнях й уникнути під час запису експериментального матеріалу додаткових труднощів, пов'язаних зі значною варіативністю мовних засобів, властивих спонтанному мовленню.

Загальнонауковим **методологічним підґрунтям** роботи є принцип антропоцентризму, трансформований на сучасному етапі розвитку мовознавства в екзистенціальну площину вивчення розумово-мовленнєвої діяльності індивіда (Ю. С. Степанов, І. П. Сусов). Конкретно-науковою методологією дослідження є когнітивно-дискурсивний (О. С. Кубрякова, Й. А. Стернін, І. С. Шевченко) і комунікативний (Ф. С. Бацевич, Т. Г. Винокур, З. Я. Тураєва) підходи, доцільність використання яких випливає з нерозривності двох базових функцій мови: когнітивної (гносеологічної) і комунікативної (прагматичної).

У роботі використана комплексна **методика дослідження**, яка ґрунтується на загальних положеннях й методах системного аналізу, у кожному разі обраних з урахуванням поставлених завдань і досліджуваного матеріалу. Виявлення лінгвокогнітивних і комунікативних особливостей фонетичної інтерференції ґрунтується на *методах морфологічного аналізу і синтезу систем* з використанням елементів *загальнонаукових* (абстрагування, узагальнення, формалізація) та *емпірико-теоретичних* (аналіз, синтез, порівняння, ідеалізація) *методів*. З метою виокремлення й кодифікації універсальних і специфічних ознак інтерферованої фонетичної системи АМУ на сегментному й надсегментному рівнях було використано *зіставний метод* шляхом системного порівняння англійського вимовного еталону та інтерферованих реалізацій носіїв української мови. Розробка методологічних основ дослідження спирається на загальнонаукову методологію *моделювання* та *графічну інтерпретацію* його результатів. Методика проведення експериментально-фонетичного дослідження здійснюється з

використанням *емпіричних загальнонаукових методів* (порівняння, вимірювання, експеримент) та *спеціальних методів* установлення фонетичного інвентарю основних ознак інтерферованого АМУ (семантичного, аудитивного й акустичного аналізу: комп'ютерно-осцилографічного, спектрального, інтонаграфічного), *кількісного аналізу* даних.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні *лінгвокогнітивного та комунікативного* підходів до аналізу інтерферованого мовлення, що *вперше* дозволило: а) встановити інтерферовану фонетичну систему АМУ з урахуванням специфіки функціонування фонетичних засобів англійської й української мов; б) виокремити й кодифікувати основні ознаки інтерферованої фонетичної системи АМУ на сегментному й надсегментному рівнях; в) установити ступінь вияву ФІ в англійському мовленні українців. *Новим* у праці є виявлення і стратифікація інтерферованої фонетичної системи та її варіантів в АМУ на основі базових когнітивних процесів. *Уперше* здійснено комплексне багаторівневе моделювання взаємодії фонематичних структур англійської й української мов; установлено й систематизовано найвразливіші та найстійкіші у плані інтерференції фонематичні й інтонаційні структури англійської мови залежно від ступеня ФІ. *Новою* в роботі є також побудова низки когнітивно-синергетичних моделей породження інтерферованого мовлення: когнітивної моделі породження мовлення психічною сферою індивіда, узагальненої когнітивної моделі розумово-мовленнєвої діяльності білінгва, стохастичних моделей породження інтерферованого мовлення і його варіантних структур-атракторів.

Теоретичне значення роботи полягає в новому інтегративному підході до вивчення явища білінгвізму та фонетичної інтерференції як його прояву в руслі когнітивно-дискурсивної парадигми, що є внеском у розв'язання низки стрижневих проблем загального мовознавства, когнітивної і комунікативної лінгвістики. Встановлення когнітивно-синергетичних засад дослідження ФІ та побудова відповідної моделі фонетичної системи в реалізації її синтагматичних і парадигматичних зв'язків в інтерферованому АМУ сприятиме подальшій розбудові теорії мовних контактів, теорії міжкультурної комунікації і когнітивної фонетики. Виявлений інвентар інтерферованих фонетичних одиниць сегментного й надсегментного рівнів і запропонована модель інтерферованої фонетичної системи АМУ є внеском у загальне мовознавство, зіставну фонетику, лінгвістичну контактологію, типологію й культуру мовлення. Результати дослідження інтерферованої фонетичної системи АМУ шляхом зіставного аналізу з британським вимовним стандартом можуть бути використані в розвідках з порівняльної типології та універсології. Теоретично важливим для теорії мовних контактів, лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, етно- та соціолінгвістики є розкриття механізму виникнення фонетичної інтерференції з позицій когнітивної лінгвістики. Створена й апробована на значному емпіричному матеріалі методика дослідження, а також отримані в дисертації результати можуть бути поширені на відповідні наукові праці на матеріалі інших мов.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її основних теоретичних положень, графічних моделей і результатів

експериментального дослідження в курсах теоретичної (розділи "Фонологічна система мови", "Вимовна норма та її кодифікація", "Сегментний і надсегментний рівні мови", "Регіональні варіанти сучасної англійської мови") та практичної фонетики англійської мови (розділи "Артикуляційна база англійської мови", "Фонемний склад англійської мови", "Інтонація мовлення"), загального мовознавства (розділи "Мовознавство на сучасному етапі", "Мова і мислення", "Мова і мовлення", "Мова і комунікація", "Мова і суспільство", "Мова і культура", "Мовні контакти"), у курсах за вибором ("Когнітивна фонетика: здобутки та перспективи", "Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів", "Українсько-англійські мовні контакти"), при укладанні навчальних посібників і підручників з курсів теоретичної і практичної фонетики англійської мови, загального мовознавства, порівняльної типології англійської та української мов. Результати й висновки дисертаційної праці впроваджуються в курсах "Основи наукових досліджень", "Теоретичні та прикладні проблеми сучасної лінгвістики", які викладаються автором у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, а також використовуються в науково-дослідницькій роботі студентів, магістрантів, аспірантів та здобувачів наукових ступенів, що виконується під керівництвом дисертанта. Вони також можуть бути застосовані в розробці експертних систем оцінки фонетичної інтерференції в мовленні білінгва, програм аналізу та синтезу мовлення.

Особистий внесок дисертанта полягає: 1) у створенні теоретичного підґрунтя для вирішення проблеми дослідження ФІ; 2) структуруванні логіки взаємодії наукових напрямів та аспектів вивчення ФІ в межах когнітивного і комунікативного підходів; 3) висвітленні специфіки взаємодії когнітивних інтерферуючих та мовних інтерферованих елементів у фонетичній системі мовлення білінгва; 4) побудові когнітивних моделей породження інтерферованого мовлення; 5) обґрунтуванні системного підходу до класифікації провідних ознак інтерферованого мовлення, виявлених у результаті емпіричного дослідження ФІ; 6) розробці комплексної методики експериментального вивчення лінгвокогнітивних особливостей ФІ в мовленні білінгвів; 7) виявленні і стратифікації інваріантної моделі інтерферованої фонетичної системи та її варіантів в АМУ на основі базових когнітивних процесів.

Апробація основних теоретичних положень, результатів і висновків дисертації здійснювалася на 46 наукових конференціях, у тому числі: 25 міжнародних: "Contemporary English Pronunciation: Social and Cultural Aspects in Language Education" (IATEFL – Ukraine, Київ, 1997); "Іноземні мови сьогодні й завтра" (Тернопіль, 1999); "Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов" (Тернопіль, 2004); "Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес" (Чернівці, 2004); "Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи" (Тернопіль, 2006); "Мова і культура" (Київ, 2006); "Міжкультурна лінгвістика та формування іншомовної комунікативної компетенції" (Київ, 2006); XII Міжнародній науково-практичній конференції асоціації викладачів англійської мови IATEFL – Ukraine (Ірпінь, 2007); "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація" (Харків, 2007); "Гуманітарні проблеми становлення сучасного

фахівця" (Київ, 2007); "Національна культура у парадигмах семіотики, мовознавства, літературознавства, фольклористики" (Київ, 2007); "Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів" (Тернопіль, 2007); "Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація" (Харків, 2008); "Мови і світ" (Кіровоград, 2008); "Актуальні проблеми філології та американські студії" (Київ, 2008); "Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи" (Тернопіль, 2008); "Горизонти прикладної лінгвістики і лінгвістичних технологій MegaLing'2008" (Партеніт, 2008); "Язык и дискурс в статике и динамике" (Мінськ, 2008); "Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов" (Київ, 2009); XXXVIII Міжнародній філологічній конференції (Санкт-Петербург, 2009); "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кіровоград, 2009); "Іноземна філологія у XXI столітті" (Запоріжжя, 2009); "Діалог мов і культур" (Київ, 2009); "Межкультурные коммуникации: язык и общество" (Алушта, 2009); "Пріоритети сучасного германського та романського мовознавства" (Луцьк, 2009); 4 *Всеукраїнських* наукових конференціях: "Digging Deeper into CALL: комп'ютерні технології у навчанні іноземних мов" (Горлівка, 2006), "Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології" (Тернопіль, 2008); "Пріоритети сучасного германського та романського мовознавства" (Луцьк, 2008); "Фонетика і фонологія: Сучасні парадигми дослідження та формування фонетичної комунікативної компетенції в мовному вищому навчальному закладі" (Київ, 2008); 6 *міжвузівських* наукових конференціях: "Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві" (Київ, 2007); "Соціокультурний та комунікативно-когнітивний аспекти фонетики іноземної мови (германські та романські мови)" (Київ, 2007); "Дослідження інтонації мовлення: сучасний стан та перспективи (германські та романські мови)" (Київ, 2007); "Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів" (Київ, 2007); "Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій" (Київ, 2008); "Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій II" (Київ, 2009); *регіональний* науково-методичній конференції "Методика викладання іноземних мов в Україні: Що нового в XXI столітті?" (Тернопіль, 2004); міжвузівському науковому *семінарі* з проблем гендерних досліджень (Харків, 2005); а також на 10 *звітних наукових* конференціях факультету іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, 1999-2009).

Публікації. Основні теоретичні положення й результати дослідження відображено в монографії "Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів" (17,07 друк. арк.), у 23 статтях автора, з них опубліковано у фахових наукових виданнях ВАК України 21 одноосібну статтю (9,82 друк. арк.) й 1 статтю у співавторстві (0,51 друк. арк.), а також у матеріалах наукових конференцій (1 стаття, 17 тез) загальним обсягом 1,19 друк. арк. Загальний обсяг публікацій з проблематики дослідження складає 28,39 друк. арк.

Особистий внесок дисертанта в публікації, написаній у співавторстві, полягає в обґрунтуванні соціолінгвістичних рівнів аналізу як теоретичної основи проведення експериментально-фонетичного дослідження.

Загальний обсяг роботи разом із бібліографією й додатками складає 484 сторінки, а обсяг її текстової частини – 375 сторінок (у тому числі 14 рисунків і 24 таблиці загальним обсягом 19 сторінок). Список використаної літератури містить 894 джерела, з яких 248 – іноземними мовами.

Структура дисертаційної роботи. Праця складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури й додатків.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, вказано на зв'язок теми дисертації з науковою проблематикою установи, у якій виконано роботу, визначено її мету й завдання, об'єкт і предмет, сформульовано положення, що виносяться на захист, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення, описано методи дослідження, подано дані про апробацію роботи.

У **першому розділі** узагальнено теоретичні положення основних проблем вивчення білінгвізму вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Обґрунтовано основи створення узагальненої типології білінгвізму, систематизовано загальнолінгвістичні ознаки різновидів мовної й мовленнєвої інтерференції, класифіковано провідні ознаки ФІ в англійському мовленні українців на сегментному й надсегментному рівнях. Визначено алгоритмічну структуру завдань теоретичного й експериментального дослідження ФІ.

У **другому розділі** проаналізовано теоретичні та методологічні передумови експериментального дослідження інтерферованого англійського мовлення українців, побудовано й обґрунтовано низку когнітивних моделей породження інтерферованого мовлення, наведено класифікацію провідних ознак опису результатів емпіричного вивчення фонетичної інтерференції. Викладено програму й методику експериментального дослідження лінгвокогнітивних і комунікативних особливостей фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців.

У **третьому розділі** описано результати експериментально-фонетичного розгляду специфіки вияву фонетичної інтерференції на сегментному й надсегментному рівнях в англійському мовленні носіїв української мови. Наведено дані аудитивного й акустичного аналізу експериментального матеріалу, здійснено зіставлення й узагальнення ознак фонемної й інтонаційної інтерференції в англійському мовленні різних груп українських дикторів-білінгвів, встановлено основні закономірності фонетичного оформлення інтерферованої системи англійського мовлення українців на сегментному й надсегментному рівнях.

У **загальних висновках** викладено результати теоретичного й експериментального дослідження, сформульовано основні підсумки дисертаційної праці та окреслено перспективи подальшого опрацювання зазначеної проблеми.

У **додатках** наведено мовленнєві фрагменти експериментального матеріалу, використаного під час аудитивного й акустичного аналізу.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Розділ 1. "Фонетична інтерференція як об'єкт лінгвістичних досліджень". У розділі схарактеризовано основні проблеми наукового пізнання білінгвізму як умови виникнення ФІ, обґрунтовано загальнотеоретичні основи її опису у мовленні білінгва, висвітлено особливості вияву ФІ на сегментному й

надсегментному рівнях та специфіку породження вимовного акценту в інтерферованому мовленні білінгвів.

Розуміючи *білінгвізм* як контакт двох мовних систем у мисленні і мовленні індивіда (Є. М. Верещагін, А. Мартіне, Р. М. Фрумкіна, С. Keatley, W. Lambert) і як практичну здатність почергового використання індивідом двох мов (У. Вайнрайх, А. Є. Карлінський, W. F. Mackey), достатню для забезпечення його адекватної мовленнєвої поведінки в реальних комунікативних ситуаціях, **фонетична інтерференція** тлумачиться у реферованій праці як складне *лінгвістичне, когнітивне та культурно-комунікативне явище*, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь вияву яких залежить від ментальних, психологічних і соціокультурних чинників. При цьому *білінгв* розглядається як носій двох мовних систем, який володіє кодами цих систем і механізмами їх перемикання (Р. Белл, S. Ervin-Tripp, F. Genesee, F. Grosjean, R. Titone), під час спілкування дотримується соціокультурних норм актуалізації первинної і вторинної мовно-культурних систем (В. Ю. Розенцвейг) та є потенційним джерелом інтерференції (А. Мартіне).

Виходячи з позицій дослідження ФІ, *мовленнєву поведінку білінгва* схарактеризовано як певну взаємодію універсальних, притаманних будь-якому носієві мови, та національно-мовних властивостей, сформованих під впливом фонологічної системи рідної мови (Г. М. Вишневська, С. Soares, M. Zampini). Мовленнєва поведінка білінгва зумовлюється, з одного боку, прототипами фонетичного рівня рідної мови, з іншого – прагненням до еталону звучання іноземної. Унаслідок цього свідомість білінгва змушена контролювати декілька стадій вибору й оцінки закладених у ній альтернативних можливостей звукової матеріалізації висловлень іноземною мовою, що складають певний тезаурус фоноконцептів (А. А. Калита) з різними ступенями вияву ФІ і вимовного акценту.

З'ясування основних проблем білінгвізму та його типологічних ознак в працях провідних вітчизняних та зарубіжних учених (В. М. Русанівський, О. І. Чередниченко, О. К. Чернічкіна, О. Г. Ширін, Г. М. Яворська, E. Beaujour, E. Bialystock, J. Fishman, K. Nakuta, J. Walters) дозволило систематизувати такі аспекти вивчення білінгвізму, як власне лінгвістичний, психологічний, нейролінгвістичний, когнітивний, соціологічний, літературно-художній, перекладознавчий, культурологічний, педагогічний (методичний) та створити класифікацію типів білінгвізму. Результати глибшого розгляду особливостей вияву білінгвізму як єдності мовленнєвих, психокогнітивних і соціокультурних умінь і навичок білінгва та як одного з провідних чинників ступеня вияву ФІ систематизовано у формі узагальненої типології білінгвізму, визначальний фрагмент якої наведений у вербально-графічному вигляді на рис. 1.

Оскільки інтенсивність вияву ФІ залежить від рівня іншомовної компетенції білінгва, яка, у свою чергу, визначається типом білінгвізму мовця, культивованого його мовленнєвим оточенням, у межах дослідження сутності і природи ФІ розглянуто мовну компетенцію та картину світу двомовної особистості, виявлено лінгвокогнітивні особливості мовлення білінгва і нейропсихолінгвістичні механізми породження двомовності.

Іншомовна компетенція білінгва, від рівня сформованості якої значною мірою залежить ступінь вияву ФІ, визначається як сукупність синхронно взаємодіючих мовної, комунікативної і соціокультурної компетенцій (Н. П. Шумарова, J. Edwards). В обсязі нашого дослідження мовну компетенцію схарактеризовано як знання конвергентних і дивергентних ознак контактуючих фонетичних систем та правил варіантного й інваріантного вживання фонетичних одиниць у процесі комунікації. Під комунікативною компетенцією у праці розуміється здатність білінгва втілювати здобуті знання про особливості використання фонетичних систем контактуючих мов у різних ситуаціях спілкування, що сприяє їх адекватному сприйняттю слухачем. Мовна й комунікативна компетенції індивіда відображаються у мовній свідомості мовця у вигляді культурно детермінованих когнітивно-комунікативних моделей і норм їх актуалізації (Ю. В. Бромлей, Л. В. Цурікова), що й становить соціокультурну компетенцію білінгва.

У процесі міжкультурної/міжмовної комунікації неминуче має місце зіткнення двох мов, наслідком якого постає новий когнітивно-емоційний лінгвокультурний простір (В. В. Красних) комунікативної реалізації двомовної особистості (І. І. Халєєва, В. П. Нерознак). На цій підставі звернено увагу на трансформації когнітивних структур мовної свідомості і комунікативної поведінки білінгва як результат перерозподілу психо-енергетичного потенціалу особистості (Н. В. Бардіна, А. А. Калита, В. М. Манакін, Л. М. Мінкін, В. Г. Таранець).

За таких обставин важливого значення набувають такі **психокогнітивні чинники** впливу на засвоєння білінгвом вторинної мовно-культурної системи як когнітивна гнучкість (О. А. Леонтович), мовне чуття (М. М. Гохлернер), мовні здібності (М. Г. Каспарова). При цьому вроджені здібності людини осмислювати артикуляційні й акустичні характеристики звукових сегментів не лише в потоці мовлення, а також під час внутрішнього програмування розглядаються як рушійна сила когнітивно-пізнавальних процесів, спрямованих на формування її мовної компетенції (J. Coleman, J. Fitzpatrick, J. Laver, A. Wennerstorm).

У контексті дослідження лінгвокогнітивних особливостей явища ФІ процес засвоєння певного концепту передбачає, перш за все, знання мови як обов'язкової когнітивної складової психіки людини, відповідальної за всю мовну поведінку білінгва (Т. ван Дейк, Н. П. Шумарова, N. Cook, M. Singer). Оскільки мова є системою, що складається із символів, різноманітних операцій та процесів, фонетичні моделі висловлень мають свою знакову природу і свої означувані – **фонетичні концепти**, які визначаються як специфічні, сформовані внаслідок конкретного комунікативного досвіду ментальні утворення, що містять змістовий мінімум знання, здатного у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися у довгостроковій пам'яті індивіда (А. А. Калита). Так, прикладом фонетичного концепту може слугувати висхідний тон, який асоціюється у пам'яті індивіда із незавершеністю висловленого або питальністю (P. Roach) як універсальний перцептивний невербальний символ, що передає значення тону. Різновиди висхідного тону у мовленні складають його комунікативно-когнітивну парадигму, яка базується на конкретно-асоціативних й емоційно-оцінних ознаках, що дозволяють слухачеві відчувати узагальнені смисли (незавершеність,

некатегоричність, невпевненість), класифікувати й встановлювати типи їхніх фонетичних репрезентацій. Такими репрезентаціями висхідного тону можуть слугувати його різновиди за висотнотональним рівнем (високий, середній, низький), діапазоном (широкий, середній, вузький), конфігурацією руху тону (опуклий, увігнутий), швидкістю зміни напрямку руху тону (крутий, пологий), структурою ядерної та термінальної частини інтонаційного контуру тощо.

Наведений у розділі аналіз результатів теоретичних та експериментальних досліджень ФІ показує, що вивчення цього явища як складової частини загальної когнітивної моделі породження та сприйняття мовлення потребує осягнення глибинних процесів розумової діяльності. Розгляд механізму фонетичного оформлення мовлення білінгва здійснюється з урахуванням об'єктивних даних *нейрофізіології* (Т. В. Ахутіна, Н. П. Бехтерева, А. Р. Лурія, Т. В. Чернігівська, J. Gandour, S. Lamb) та *психології* (Л. С. Виготський, М. І. Жинкін, Н. В. Імедадзе, О. О. Леонт'єв, W. Lambert, M. Singer), які роблять упровадження когнітивного підходу до аналізу досліджуваного феномена закономірним та виправданим.

На підставі наявної лінгвістичної інформації систематизовано загальнотеоретичні основи наукового опису ФІ у мовленні білінгва, а саме: з'ясовано сутність інтерференції як мовного явища, виявлено провідні чинники її породження, узагальнено множину ознак різновидів мовної й мовленнєвої інтерференції у вигляді **класифікації загальнолінгвістичних ознак інтерференції** для виявлення критеріїв диференціації різновидів мовної інтерференції і для опису природи її ознак.

Позаяк *мовна інтерференція* трактується у праці як складне комплексне соціально-психологічне адаптивне явище, перебіг якого розгортається під час оволодіння індивідом іноземної мови і здійснюється під впливом його свідомого/неусвідомленого втручання у природну структуру первинної або вторинної мови, під час побудови *класифікації загальнолінгвістичних ознак мовної інтерференції* нами урахувувались усі чинники зовнішнього впливу на мову (*позалінгвальний* принцип), а з іншого – аспекти мови, на які цей вплив діє (*лінгвальний* принцип). Критерії класифікації ознак розташовано за векторним принципом, що відбиває послідовність реалізації розумово-мовленнєвих актів індивіда під час комунікації: *сфера функціонування інтерференції* → *кількість охоплюваних мов* → *чинники інтерференції* → *засоби комунікації*.

Відповідно до ознаки рівня функціонування інтерференцію класифіковано на *мовну й мовленнєву* (У. Вайнрайх); за кількістю охоплюваних мов – на *просту й складну* (В. О. Виноградов); за чинниками зовнішнього впливу на мову – на *психолінгвістичну* (свідому та підсвідому) й *соціолінгвістичну* (релігійну, політичну, комунікативну тощо); за засобами комунікації – на *лінгвальну* (фонетична, граматична, лексична, графічна, семантична, стилістична) та *позалінгвальну* (жестикаляційна, позова, мімічна тощо)

В основу побудови **класифікації ознак фонетичної інтерференції** покладено векторну логіку поглиблення її ієрархічної вісі від ознаки звукового рівня мови через ознаку характеру відношень між елементами мовних систем до ознаки природи відхилення від мовленнєвої норми.

Оскільки за своїми найзагальнішими властивостями фонетична інтерференція здійснюється на сегментному та надсегментному рівнях мови, то до *першого* ієрархічного рівня класифікації за *звуковим рівнем мови* нами було включено два типи ознак фонетичної інтерференції: *фонемну* та *інтонаційну*.

Систематизація ознак *другого* рівня класифікації за *характером відношень між елементами систем* ґрунтується на виділенні *парадигматичних* і *синтагматичних* чинників, основу яких складають відповідно закономірності одночасного (недодиференціація, передиференціація, реінтерпретація, субституція) і послідовного (плюс-сегментація, мінус-сегментація, пермутація) сполучення ознакових категорій і дистрибуційних характеристик (У. Вайнрайх).

У межах *третього* ієрархічного рівня класифікації всі відомі різновиди ознак фонетичної інтерференції згруповано нами за критерієм *відхилення від мовленнєвої норми*, за яким розрізняють (У. Вайнрайх, Ю. О. Жлуктенко, А. Є. Карлінський, Р. С. Мажор) такі основні типи фонетичної інтерференції:

1) *недодиференціація*, або недостатня диференціація іншомовних фонем (інтенсивна інтерференція, мінус-сегментація, симпліфікація), яка відбувається, коли змішуються два звуки вторинної системи, яким немає відповідників у первинній системі, аналогічна *дивергентному* діафонічному ототожненню (Е. Хауген). Наприклад, носій української мови може не розрізняти англійські фонем //i:// та //I/, які протиставлені за якістю голосного /I/; тоді він, відповідно, змішуватиме такі слова, як *sit* та *seat*, *live* та *leave*. Крім того, недостатня диференціація може також призводити до того, що послідовність кількох фонем вторинної мови сприйматиметься як одна фонема, наприклад, англ. /ts/ та укр. /ц/. Сучасні дослідники (F. Eckman, M. Zamprini), розглядаючи типи інтерференції на матеріалі різних мов, класифікують недостатню диференціацію іншомовних фонем як *алофонічне розщеплення* (allophonic split);

2) *передиференціація*, або надмірна диференціація іншомовних фонем (екстенсивна інтерференція, плюс-сегментація), яка має місце тоді, коли одиницям і моделям первинної мови приписують властивості відповідних одиниць і структур вторинної мови; відповідає *конвергенції*, за Е. Хаугеном. Наприклад, під впливом опозиції українських фонем /л/ та /л'/, які протиставлені за твердістю та м'якістю, носій української мови сприймає світлий і темний різновиди англійської фонем /l/ як дві різні фонем;

3) *реінтерпретація відмінностей* або неправильна інтерпретація фонем (пермутаційна інтерференція, репласація), яка передбачає перерозподіл ознак, елементів і структур вторинної мови в іншомовному мовленні під впливом первинної мовної системи. Наприклад, носії української мови замінюють англійські фонем /D/ та /T/ власними /з/ та /с/, розглядаючи як істотну ознаку цих англійських фонем їхню фрикативність, або замінюють /д/ та /т/, якщо вважають істотною ознакою дзвінкість і глухість;

4) *субституція фонем/звукова субституція*: заміна іншомовного звука, схожим, на думку мовця, звуком (фонемою) рідної мови; аналогічна простим діафонічним відношенням *тотожності*, за Е. Хаугеном. Наприклад, заміна увулярного або ретрофлексивного /r/ апікальним /p/; заміна послідовності

англійських фонем /StS/ поєднанням українських передньоязикових звуків /ш/ та /ч/.

При цьому наведена вище класифікація ознак фонемної інтерференції придатна і до просодичної (інтонаційної) інтерференції.

Розгляд комунікативних й лінгвокогнітивних ознак ФІ в англійському мовленні українських білінгвів підтвердив необхідність урахування особливостей процесу міжкультурної комунікації для запобігання непорозуміння й конфліктних ситуацій під час спілкування представників різних лінгвокультурних спільнот, зокрема англomовного та слов'янського світів (І. О. Голубовська, А. В. Корольова, О. А. Леонтович, С. Г. Тер-Мінасова, D. Crystal, A. Wierzbicka).

Розділ 2. "Теоретичні та методологічні передумови експериментального дослідження інтерферованого англійського мовлення українців". У розділі на основі методологічного аналізу наявних підходів, напрямів і аспектів наукового розгляду ФІ висвітлено специфіку взаємодії когнітивних інтерферуючих і мовних інтерферованих елементів у фонетичній системі АМУ; побудовано й обґрунтовано низку когнітивних моделей породження інтерферованого мовлення; визначено методологічні положення експериментального вивчення лінгвокогнітивних і комунікативних особливостей ФІ в англійському мовленні українців.

Вивчення явища ФІ в англійському мовленні українських білінгвів здійснюється з позицій когнітивно-дискурсивного підходу (О. С. Кубрякова) як перспективного методологічного інструментарію, когнітивного за суттю й діяльнісного за стилем мислення (О. І. Морозова, І. С. Шевченко), позаяк фонетична система мови розглядається у межах його парадигми як невід'ємний складник розумової діяльності людини, що щільно взаємодіє з іншими когнітивними процесами (А. А. Калита, І. В. Красовська, С. Abry, J. Coleman, N. Cook, J. Durand, J. Fitzpatrick, J. Gandour, B. Laks, A. Monaghan, M. Tatham).

Вихідним для з'ясування лінгвокогнітивних основ ФІ в англійському мовленні українців слугує положення про те, що пізнавально-розумова діяльність білінгва (*когніція*), яка ґрунтуються на психічних функціях свідомості: мисленні, відчуттях, сприйманні, інтуїції і трансценденції (К. Юнг) та на їхній взаємодії з діяльністю позасвідомого, має безпосереднє відношення до причин виникнення *інтерферованих* елементів в мовленні білінгва.

До провідних чинників, що зумовлюють перебіг *інтерферуючих* активів когніції як першоджерела і основних видів результату своєрідного помилкового способу переробки інформації з наступним її спотворенням при продукуванні мовленнєвих повідомлень, уналежнюємо *знання* (енциклопедичні й лінгвістичні), *менталітет* і *мовну здатність* індивіда.

З позицій сучасного мовознавства *знання* як зміст ментальних репрезентацій або даних на рівні цих репрезентацій (О. С. Кубрякова, Z. Pylyshyn) є самоорганізуючою й саморегулюючою системою, що рухається й змінюється відповідно до нових даних, куди входять мовні знання, позамовні знання та загальнофонові знання про світ (О. М. Шахнарович). Одиниці знань, що зберігаються у пам'яті й формують понятійну структуру мовного та позамовного досвіду, розглядаються як *фрейми* (М. Мінський, С. А. Жаботинська, Ch. Fillmore).

У праці теорію фреймових (сіткових) моделей М. Мінського розвинуто як моделі збереження фонетичних знань у пам'яті людини у вигляді *інтонаційного фрейму*, який витлумачуємо як структуру, компонентами якої є тон, гучність, фразовий наголос, ритм, темп, паузація. Наявність у системі способів породження мовлення окремого механізму його інтонаційного оформлення, підтверджена даними нейролінгвістичного дослідження мовлення (Т. В. Чернігівська, Н. Д. Светозарова), дозволяє стверджувати, що існують базові елементи певних інтонаційних фреймів висловлювань та мотивуюча контекст спілкування їх варіативна різноманітність. Таку визначену нами інтонаційну фреймову структуру, яка ґрунтується на параметрах ядерних конструкцій, вважаємо універсальною для мов з акцентним ладом, зокрема для англійської й української.

Інтонаційний фрейм як формат знання включає пакет інформації щодо інтонаційного оформлення таких мовленнєвих сегментів, як інтонаційна група чи фраза. У свою чергу наявні окремі фрейми ядерних тонів, а також фрейми, що містять тональні, динамічні та темпоральні модифікації перед'ядерних і заядерних компонентів. Відтак кожному висловленню властивий певний набір інтонаційних фреймів у формі *геіштальтів* як незмінного цілісного складника свідомості у вигляді структур і образів (О. О. Селіванова), що створює неповторну своєрідність національної мови і надає можливість пояснити неадекватне інтонування англійських фраз, реалізованих українськими білінгвами.

Розглядаючи появу *інтерферуючих* елементів у мовленні білінгва, у праці звернено увагу на *менталітет* як спосіб сприйняття і розуміння світу, який зумовлюється сукупністю когнітивних стереотипів свідомості (М. Ф. Алефіренко, А. М. Приходько, А. Т. Хроленко), визначено кореляції між менталітетом і фонетичною організацією мовлення білінгвів, встановлено існування взаємозв'язку національної ідентичності та інтонації. Так, надмірну кількість висхідних тонів в англійському мовленні українців, що є нетиповим для тональної системи англійської мови, пояснено відсутністю в ментальних характеристиках українців автономності особистості, самоствердження, індивідуалізму, тобто того, що властиве менталітету англійців та реалізується на фонетичному рівні за допомогою низького спадного тону. Закономірність вживання висхідного тону в фінальній позиції фраз замість спадного тону пояснюється підсвідомим вираженням невизначеності та невпевненості індивіда у мовленні (D. Britain).

Мовна здатність як один з основних інтерферуючих елементів у мовленні білінгва є багаторівневою, ієрархічно організованою функціональною системою, що формується в психіці індивіда в процесі онтогенезу (Т. М. Ушакова) і слугує основою іншомовної компетенції, рівень сформованості якої є одним із провідних чинників ступеня вияву ФІ в комунікації.

До *інтерферованих* елементів, що набувають форми вимовного акценту в мовленні білінгва, відносимо не тільки помилки на фонетичному рівні (*mistakes*), але й ті викривлення та порушення системи й норми англійської мови (*mental errors*), які екстеріоризують фонетичне оформлення ментальних репрезентацій в нейродинамічних структурах головного мозку на сегментному й надсегментному рівнях (N. Cook, J. Coleman, C. Fowler).

Викладені підстави надали нам можливості формування просторової узагальненої *когнітивної моделі розумово-мовленнєвої діяльності білінгва*, зображеної у вигляді чотиригранної піраміди на рис. 2:

Рис. 2. Загальна когнітивна модель розумово-мовленнєвої діяльності білінгва

Основу зазначеної піраміди утворюють чинники, сукупність яких розташовано на площині прагматичного потенціалу розумово-мовленнєвої діяльності індивіда, яка обмежується осями *структури мови* й *практики використання мови* уявного простору породження мовлення. У межах загальної площини виокремлено умовну *площину прагматичних чинників оволодіння мовою* (ABCD), яку членовано на дві площини: *природного/зацікавленого оволодіння* (ABD) та *необхідного/вимушеного* (BCD).

Провідними чинниками, які інтегрують всі інші, що мають вплив на породження інтерферованого мовлення, є *мовна компетенція* та *мовна здатність*. *Первинномовна* (ребро DE) та *іношомовна* (BE) *компетенції* білінгва, що виникають як наслідок взаємодії умов перебігу практики використання мови та знання її структури, визначені як чинники, які зумовлюють специфіку розгортання і взаємодію позасвідомих, підсвідомих і свідомих процесів в актуалізації мовлення.

Моделюваний у межах піраміди простір поділено на три сфери *духовного буття індивіда* (М. Гайдеггер, О. В. Клименюк, С. Л. Франк, К. Ясперс, К. Юнг): сферу *екзистенціального буття*, під яким прийнято розуміти все, що має відношення до унікальності внутрішнього людського буття (обмежена простором, розташованим між уявними площинами H та F), простір *ментального буття*, у якому відбувається взаємодія глибинних рівнів колективної й індивідуальної свідомості (замкнений відповідно площинами H і G), та сфера *трансцендентного буття*, що має місце у сфері підсвідомого (представлена простором між площиною G та точкою E, якою позначено свідомість білінгва). Діагональний перетин BED піраміди відображає *площину інтерферованої мовної системи*, у межах якої моделюються стохастичні процеси породження інтерферованого мовлення.

Стохастична модель породження інтерферованого мовлення, відображена у площині BED на рис. 3, демонструє, що мовна компетенція білінгва та його мовна здатність зумовлюють специфіку розгортання і взаємодію позасвідомих, підсвідомих та свідомих процесів в актуалізації інтерферованого мовлення:

Рис. 3. Стохастична модель породження інтерферованого мовлення

З огляду на ознаки, обґрунтовані на підставі постулатів сформованої нами концепції, стохастичні процеси породження інтерферованого мовлення білінгва можуть розгортатися за двома типами його інваріантів: *первинномовне* та *двомовне* породження. При цьому у варіантних реалізаціях кожного типу чинник виникнення похибок вимови може варіювати у межах трьох рівнів *духовного буття* індивіда: *екзистенціального*, *ментального*, *трансцендентного*. Диференціація варіантних моделей породження інтерферованого мовлення проводилась за

ознакою рівня духовного буття білінгва, у межах якого і зароджується визначальна похибка вимови. У ході експериментально-фонетичного дослідження з'ясовано, що в міру заглиблення чинників помилок вимови білінгва від трансцендентної до екзистенціальної сфер зростають труднощі їх виправлення.

На підставі викладених у другому розділі методологічних підвалин розроблено *методичні основи* експериментально-фонетичного дослідження, метою проведення якого була перевірка низки основних теоретичних положень щодо природи виникнення ФІ в мовленні білінгва, уточнення обґрунтованих у роботі теоретико-методологічних передумов емпіричного вивчення й опису особливостей її вияву на сегментному і надсегментному рівнях та експериментального встановлення сутності та частотних характеристик типових відхилень від англійської вимовної норми актуалізованих українцями висловлень.

У *методиці* викладено послідовність комплексного підбору експериментального матеріалу, добору дикторів і запису корпусу експериментального матеріалу, опису аудитивного й акустичного аналізу як основних складників традиційного фонетичного дослідження. У процесі добору текстів для озвучування зверталася увага на забезпечення експериментального корпусу необхідною кількістю висловлень, актуалізованих на трьох рівнях емоційно-прагматичного потенціалу (А. А. Калита): високому, середньому та низькому. Зазначеним вимогам щодо охоплення трьох рівнів актуалізації емоційно-прагматичного потенціалу в озвучених висловленнях найповніше відповідали англійські художні та публіцистичні тексти, з яких і здійснювався добір вихідних 2140 фрагментів експериментальних текстів.

Відібрані для студійного запису тексти начитувалися 107 дикторами (49 чоловіків та 58 жінок), поділеними на шість груп: 1) носії англійської мови, диктори-професіонали, які мають стандартну англійську вимову; 2) носії англійської мови, які народилися і живуть у Великій Британії, але не мають професійного досвіду озвучування текстів, чия вимова відповідає літературній нормі; 3) не носії англійської мови, українці за походженням, що тривалий час мешкають у Великій Британії; 4) носії української мови, які не менш двох років перебувають у Великій Британії; серед них випускники факультетів англійської мови та ті, хто не вивчав англійську мову як фах в Україні; 5) носії української мови, перекладачі та викладачі вищих навчальних закладів України, для яких англійська мова є фахом; 6) носії української мови, студенти, що спеціалізуються з англійської мови як з фаху.

Методика дослідження включає три етапи *аудитивного* аналізу дібраного матеріалу, до якого залучалися дві групи аудиторів-інформантів, носіїв англійської мови: наївних користувачів мови і філологів з досвідом аудіювання мовленнєвих текстів, та група аудиторів-фонетистів. Відібраний за результатами аудитивного аналізу матеріал піддавався *акустичному* аналізу за відомими методиками (В. О. Артёмов, Т. О. Бровченко, Л. П. Блохіна, Р. К. Потапова). Акустичний аналіз тональних, темпоральних і динамічних просодичних характеристик озвучених носіями англійської мови та українськими білінгвами текстів здійснювався за допомогою комп'ютерних програм SpectraLAB, WaveLAB, Cool

Edit Pro, Praat, Speech Analyzer, Sound Forge. Кількісний аналіз даних дослідження проводився за наявними методиками (В. І. Перебийніс, В. В. Левицький).

Розділ 3, "Експериментальне дослідження фонетичної інтерференції в англійському мовленні українських білінгвів", містить результати емпіричної перевірки низки обґрунтованих у попередніх розділах теоретичних передумов щодо визначення специфіки вияву ФІ в англійському мовленні українських білінгвів. Викладено дані аудитивного й акустичного аналізу експериментального матеріалу. Здійснено зіставлення й узагальнення ознак фонемної й інтонаційної інтерференції в АМУ. У розділі встановлено, що основні закономірності вияву фонетичного оформлення інтерферованої системи АМУ маркуються провідними фонетичними ознаками сегментного й надсегментного рівнів.

Результати експериментального дослідження показали, що у системі англійського вокалізму ФІ спричинює: 1) порушення специфічних рис англійської артикуляційної бази, зокрема: а) недотримання плаского англійського артикуляційного укладу; б) більш просунуту наперед і вгору вимову низьких англійських голосних заднього ряду; в) просунення артикуляції англійських голосних наперед; г) більший ступінь заокруглення губ під час артикуляції лабіалізованих англійських голосних; 2) порушення у вимові англійських напружених голосних фонем; 3) заміну всіх англійських голосних фонем на схожі за звучанням звуки української мови; 4) некоректну вимову алофонів у різному фонетичному оточенні, а саме: а) недотримання правил позиційного варіювання довготи голосних; б) повнозвучну вимову ненаголошених голосних; в) просунення наперед та більший ступінь піднесення язика під час вимови алофонів англійських голосних фонем заднього ряду.

На рівні консонантизму ФІ в англійському мовленні українських білінгвів властиві такі ознаки: 1) нерозрізнення фонем /w-v/, /n-ŋ/; 2) надмірне розмежування палаталізованих і непалаталізованих фонем, 3) надмірна диференціація англійської задньоязикової фонем /g/, викликана наявністю двох відповідників цієї фонем в українській мові: задньоязикової та фарингальної; 4) відхилення у вимові англійських шумних приголосних унаслідок недостатньої артикуляції англійських сильних/глухих та слабких/дзвінких приголосних; 5) заміна апікально-альвеолярних приголосних //t/, /d/, /s/, /z/, /n/, /l// на дорсально-дентальні; 6) заміна приголосних /T/, /D/, h/, /N/, /r/, /S/, /Z// на схожий український звук, зумовлена відмінностями у місці артикуляції цих фонем у контактуючих мовах або відсутністю в українській мові відповідників англійських фонем; 7) відсутність додаткової глоталізації у вимові англійських сильних і слабких зімкнених приголосних і африкат //p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/, /tS/, /dz/.

З погляду фонемного аспекту інтерференція в АМУ у вимові приголосних може спричинювати такі порушення: 1) палаталізацію алофонів англійських приголосних фонем; 2) відсутність палаталізації алофонів альвеолярних приголосних перед голосним заднього ряду та світлим /l/ (clear l); 3) оглушення дзвінких приголосних у кінці слова без збереження опозиції англійських

приголосних за силою-слабкістю; 4) відсутність нейтралізації аспірації або зменшення її ступеня у відповідних фонетичних позиціях; 5) відсутність носового і бокового прориву у вимові проривних звуків; 6) некоректну вимову складів зі складотворним сонантом; 7) відсутність лабіалізації приголосних під впливом /w/; 8) відсутність веляризованих алофонів фонем /l/ та /n/; 9) альвеолярно-апикальну вимову /t/, /d/ замість дентально-дорсальної перед /θ/, /p/, а також замість заальвеолярної перед /r/; 10) відсутність елізії /t/, /d/ як середнього компонента сполучень альвеолярних проривних; 11) відсутність у мовленні /r/, що виконує функцію зв'язки; к) наявність вставного /r/ та відсутність інтрузивного /r/.

Результати аудитивного аналізу експериментального матеріалу показали, що найтипovішим порушенням на *надсегментному* рівні є некоректне інтонаційне оформлення основної і другорядної інформації, що перешкоджає, а інколи й унеможливорює розуміння смислу. Причини труднощів сприйняття і декодування змісту мовлення українських білінгвів вбачаються у відсутності варіювання тональних перепадів, темпу та гучності у вираженні семантичного контрасту у висловленні та у надмірній кількості наголошених слів в інтоногрупах, що значним чином впливає на сприйняття смислу висловленого й дезорієнтує слухача.

Наведемо приклади еталонного висловлення, озвученого диктором-носієм англійської мови, та інтерферованих висловлень, реалізованих українськими білінгвами з низьким, середнім та високим ступенем ФІ:

Еталонна реалізація: *Emma* [□] [□] *doing* [↑] *just what she* *liked*; [□] [□] *highly e* [□] *steeming* *Miss* [□] *Taylor's judgement*, [□] *but* [□] *directed* [□] *chiefly by her* *own*. [□]

Реалізація з низьким ступенем ФІ: *Emma* [□] [□] *doing* [↑] [□] *what she* *liked*; [□] [□] *highly e* [□] *steeming* *Miss* [□] *Taylor's judgement*, [□] *but* [□] *directed* [□] *chiefly by her* *own*. [□]

Реалізація з середнім ступенем ФІ: *Emma* [□] [□] *doing* [□] [□] *just* [□] *what she* *liked*; [□] [□] *highly e* [□] *steeming* [□] *Miss* [□] *Taylor's judgement*, [□] *but* [□] *directed* [□] *chiefly by her* *own*. [□]

Реалізація з високим ступенем ФІ: *Emma* [□] [□] *doing* *just* [□] *what she* *liked*; [□] [□] *highly e* [□] *steeming* [□] *Miss* [□] *Taylor's judgement*, [□] *but* [□] *directed* [□] *chiefly by* [□] *her* *own*. [□]

У наведеному прикладі-еталоні виділені ядерним наголосом слова *Emma*, *liked*, *judgement*, *own* є ключовими словами, за допомогою яких передається стислий скомпресований смисл наведеного висловлення, який зводиться до того, що *Еммі подобались свої власні судження*. Ці слова й допомагають схарактеризувати головну героїню як самостійну, самодостатню особу, яка, прислухаючись до порад і суджень інших людей, керується у своїх вчинках власними поглядами на життя. При цьому ковзна шкала в останній інтоногрупі надає смислової ваги семантично навантаженим словам, які створюють імідж незалежної, автономної особистості молодої жінки. Завдяки інтонаційному вираженню семантичної структури аналізованого висловлення, воно ідентифікувалось інформантами як художній опис.

Інтонаційне оформлення інтерферованого висловлення, реалізованого диктором з *низьким* ступенем ФІ, наближене до еталонного висловлення і відповідає його прагматичній ціленастанові й емоційному насиченню. Висловленню, актуалізованому носієм української мови з *середнім* ступенем ФІ, притаманна певна невідповідність інтонаційного оформлення висловлення його

прагматичній ціленастанові й емоційному навантаженню, а саме, заміна ковзної шкали ступінчастою в останній інтоногрупі, що знижує ступінь актуалізації мовцем емоційно-прагматичного потенціалу висловленого. На відміну від цього, інтонаційне оформлення наведеного інтерферованого висловлення, озвученого диктором з *високим* ступенем ФІ (некоректний поділ на інтоногрупи, фразове наголошення надмірної кількості слів, наявність однотипних спадних шкал) лише констатує дії персонажа, не передаючи емоційного навантаження висловлення.

Експериментально засвідчено, що вираження ступеня емоційно-прагматичного потенціалу озвучених українськими білінгвами фрагментів художніх та публіцистичних текстів обернено пропорційно залежить від ступеня інтерференції: чим нижчий рівень вияву ФІ, тим вищий ступінь вираження емоційно-прагматичного потенціалу реалізованого носієм української мови озвученого тексту. Відтак фрагменти текстів, реалізовані українськими білінгвами з *низьким* ступенем фонетичної інтерференції, були кваліфіковані як такі, у яких інтонаційне оформлення відповідає їх прагматичній ціленастанові й емоційному насиченню. Експериментальним фрагментам текстів, актуалізованими білінгвами з *середнім* ступенем фонетичної інтерференції, притаманна певна невідповідність інтонаційного вираження їхньої прагматичної ціленастанови й емоційного навантаження, що може пояснюватися недостатнім розумінням смислу тієї чи іншої інтонаційної групи-синтагми у висловленні. У групі інтерферованих фрагментів художніх та публіцистичних текстів, озвучених українськими білінгвами з *високим* ступенем фонетичної інтерференції, відзначено некоректність інтонаційного вираження смислу висловлення та передачі дикторами-українцями його прагматичної ціленастанови й емоційного насичення.

Розгляд інтонаційних параметрів інтерферованого АМУ показав доцільність аналізу залежності семантики інтерферованого висловлення від *ритмічної будови* висловлення з метою висвітлення особливостей їх взаємодії та впливу на реалізацію прагматичної ціленастанови та емоційного насичення висловлення, оскільки ритмічна будова мовлення дозволяє слухачеві декодувати лінгвокогнітивну структуру висловлення, яка утворюється завдяки відносній проміантності наголошених і ненаголошених складів у часі.

Порівняльний аналіз закономірностей інтонаційного оформлення еталонного й інтерферованих висловлень дозволяє стверджувати, що в інтерферованому АМУ використовується значно менша кількість інтонаційних моделей у порівнянні з мовленням носіїв англійської мови. Причому кількість інтонаційних моделей варіює залежно від ступеня ФІ: зареєстровано збільшення їх кількості в напрямку від високого до низького її ступеня. У результаті спрощення інтонаційних моделей втрачаються їх конотативні (ситуативні) значення. Інтонаційна інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів виявляється переважно саме на рівні вираження конотативних значень інтонаційних моделей висловлення та тексту в цілому.

Виявлені таким чином закономірності найефективніше можуть бути описані на основі інтонаційних фреймів, здатних пояснити неадекватне інтонування англійських фраз, реалізованих українськими мовцями, оскільки проведений нами

аналіз емпіричного матеріалу показує наявність на інтонаційному рівні мовної системи базових ядерних фреймів та їх варіативних компонентів (перед'ядерних та задерних ділянок), сукупність яких і складає інтонаційний фрейм. Крім того, про наявність специфічних інтонаційних фреймів, властивих англійській мові, свідчить встановлена експериментально в межах шкали мелодійна варіативність.

Аудитивний аналіз основних закономірностей функціонування засобів фонетичної інтерферованої системи АМУ на інтонаційному рівні засвідчив таке.

Варіантним реалізаціям англійських висловлень, актуалізованих українцями, з *низьким ступенем* вияву ФІ притаманне мінімальне відхилення від інтонаційних моделей еталонних реалізацій. Типовими ознаками інтонаційного оформлення таких реалізацій є: 1) домінування рівного високого передтакту, висока частотність актуалізації рівного середнього передтакту та дещо менша рівного високого передтакту; 2) переважання середньо-підвищеної та високої зони початку і завершення інтоногруп; 3) висока рекурентність вживання спадної ступінчастої і ковзної шкал; 4) зміна тонального діапазону шкали від широкого до розширеного; 5) варіювання термінальної частини інтоногрупи у межах спадного, висхідного, рівного і спадно-висхідного тону; 6) модифікації гучності від помірної до високої з домінуванням помірної і високими показниками підвищеної; 7) зміни темпу від прискореного до сповільненого з переважанням помірною.

У варіантних реалізаціях англійських висловлень, актуалізованих українцями, з *середнім ступенем* вияву ФІ зареєстровано: 1) високу частотність рівного високого передтакту; 2) високі показники частоти уживаності високого тонального рівня початку інтоногруп при зниженні середнього підвищеного; 3) завершення інтоногруп в зоні середньо-підвищеного й високого тонального рівня, 4) зниження показників частоти актуалізації середнього зниженого і низького тональних рівнів завершення інтоногруп; 5) незначну рекурентність звуженого і розширеного тональних діапазонів інтоногруп; 6) домінування середнього підвищеного тонального рівня початку шкал та середньо-підвищеного рівня їх завершення; 7) переважання рівних високих шкал та висхідного термінального тону, реалізованого у середньо-зниженій зоні; 8) відсутність варіативності темпу й гучності на комунікативно вагомих ділянках висловлень; 9) підвищену гучність актуалізації упродовж усієї реалізації висловлення.

Варіантним реалізаціям англійських висловлень, актуалізованих українцями, з *високим ступенем* вияву ФІ властиве максимальне відхилення від еталонних інтонаційних моделей. Ознаками їхнього інтонаційного оформлення слугують: 1) некоректність синтагматичного членування висловлень на інтонаційні групи (з чотирма і більше ритмогрупами), 2) значні показники високого тонального рівня початку інтоногруп та середньо-підвищеного рівня їх завершення; 3) низький рівний та середній рівний передтакти; 4) середньо-підвищений початок і завершення шкал; 5) висока частотність рівних високих шкал та висхідного термінального тону, реалізованого у середньо-зниженій зоні; 6) відсутність варіативності темпу і гучності; 7) загальне сповільнення темпу, зумовлене великою кількістю слів у висловленні з повним наголосом, а також відсутністю редукції ненаголошеного вокалізму.

Обробка результатів інструментального аналізу підтвердила дані аудитивного і засвідчила, що типовими ознаками інваріанту інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення українців, є: переважання високого тонального максимуму і його локалізації на першому наголошеному складі шкали в реалізаціях з низьким і середнім ступенями інтерферованості та на ядерному складоносіві у висловленнях з високим ступенем фонетичної інтерференції; підвищення тональних рівнів початку та завершення інтоногруп і термінальних тонів; зниження переважаючої частки локалізації максимуму інтенсивності на ядерному складоносіві за рахунок збільшення його показників на першому наголошеному складі шкали; звуження діапазону інтенсивності та подовження середньозвукової тривалості інтоногруп висловлень.

Найінформативнішими щодо вияву ФІ в мовленні білінгвів є тональний рівень початку й завершення інтоногрупи, тональний діапазон, інтервал, швидкість й напрямок зміни руху тону на різних ділянках інтонаційної групи, дистрибуція фразового наголосу й розподіл досліджуваних висловлень на інтоногрупи, гучність і тембр актуалізації, темп вимови, наявність/відсутність пауз, а також їх тривалість.

До найзагальніших типових ознак інтерферованої фонетичної системи АМУ слід, насамперед, віднести некоректне інтонаційне оформлення основної і другорядної інформації, що перешкоджає розумінню смислу, відсутність варіювання тональних перепадів, темпу та гучності у вираженні семантичного контрасту у висловленні та надмірну кількість наголошених слів в інтоногрупах.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми лінгвокогнітивних і комунікативних основ фонетичної інтерференції як прояву білінгвізму шляхом установлення закономірностей породження інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення українців. Розроблена комплексна методика аналізу інтерферованого мовлення дозволила висвітлити специфіку взаємодії когнітивних інтерферуючих і мовних інтерферованих елементів у фонетичній системі англійського мовлення українських білінгвів, встановити її основні (універсальні та специфічні) ознаки на сегментному й надсегментному рівнях. Проведене дослідження інтерферованого мовлення українців дало змогу отримати нові прикладні дані для виявлення феномену фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців, а також зробити внесок у розвиток міжмовних і міжкультурних студій в Україні.

Сформована в роботі комплексна методологічна парадигма, побудована з урахуванням взаємодії основних положень лінгвокогнітивного й комунікативного підходів, дозволяє у теоретичному й експериментальному планах розглядати *фонетичну інтерференцію* як складне когнітивно-дискурсивне та культурно-комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь вияву яких залежить від ментальних, психологічних, соціальних і культурних чинників.

Механізм виникнення фонетичної інтерференції зумовлюється проникненням одиниць фонетичного рівня первинної мови у вторинну, яке призводить до відхилення від норм їхньої актуалізації, породжуючи вимовний

акцент за рахунок домінуючого впливу артикуляційних і структурних особливостей первинної мови. Вимовний акцент як результат фонетичної інтерференції виникає внаслідок несвідомого переносу білінгвом фонетичних концептів-прототипів первинної мови в структуру вторинної, а ступінь його вияву залежить не лише від відмінностей артикуляційних баз досліджуваних мов, особливостей фонетичної системи первинної мови білінгвів, а й від когнітивних чинників, таких як менталітет, знання та мовна здатність людини.

Системне узагальнення результатів експериментального дослідження показало, що породження вимовного акценту як наслідку фонетичної інтерференції на сегментному та надсегментному рівнях відбувається у екзистенціальній, ментальній і трансцендентній сферах духовного буття білінгва та ґрунтується на несвідомому перенесенні в структуру вторинної мови стійких закономірностей оформлення найтиповіших фоноконцептів-прототипів рідної мови з притаманними їм рисами національного характеру та індивідуальними особливостями їх екзистенціальної і трансцендентної сфер.

Фонетичний концепт-прототип є за своєю суттю фонетичною моделлю певного елементу мовлення, який набуває ознак специфічного, сформованого внаслідок конкретного комунікативного досвіду базового ментального утворення, що містить змістовий мінімум знання, здатний у формі звукового перцептивного образу або символу зберігатися в довгостроковій пам'яті двомовної особистості.

Відповідно до обґрунтованих у праці стохастичних моделей породження інтерферованого мовлення відхилення у вимові білінгва від структури і норм вторинної мови генеруються у конкретних сферах його духовного буття: екзистенціальній, ментальній, трансцендентній. За цих умов джерелом породження похибок, що виявляються на рівні фонемної й інтонаційної інтерференції під час продукування білінгвом висловлень вторинною мовою, слугує сфера його позасвідомого екзистенціального буття з притаманним їй емоційним типом мислення.

Особливістю вияву *фонемної* інтерференції є те, що її синтагматичний різновид зароджується у ментальній сфері підсвідомості індивіда на ґрунті емо-раціонального мислення, у той час як джерелом зародження її парадигматичного різновиду слугує трансцендентна сфера підсвідомості з відповідним механізмом раціонального мислення. На відміну від цього характерною ознакою *інтонаційної* інтерференції слугує зародження і синтагматичного, і парадигматичного її різновидів у трансцендентній сфері підсвідомості духовного буття мовця внаслідок зсувів механізму раціонального мислення.

Експериментально встановленими специфічними ознаками інваріанту різних ступенів *фонемної інтерференції* в англійському мовленні українських білінгвів, зароджуваної на ментальному і трансцендентному рівнях духовного буття мовця внаслідок складної динамічної взаємодії емо-раціонального та емоціонального мислення та актуалізованої під час вимови, є: часткова або повна відсутність англійського артикуляційного укладу в англійському мовленні українців; заміщення англійських голосних і приголосних звуків українськими; нерозрізнення комбінаторних і позиційних алофонів англійських голосних і приголосних; надання

англійському звукові диференційних ознак певного українського звука; недотримання модифікацій голосних і приголосних у зв'язному англійському мовленні українців; реінтерпретація українськими мовцями англійських звуків через неузгодженість роботи мозку та органів мовлення у процесі їхньої підготовки до продукування англійських звуків; невідповідність артикуляційних жестів в англійському інтерферованому мовленні українців вимовному стандарту англійської мови; відсутність ненаголошеного вокалізму в англійській вимові українських білінгвів; поява епентичних (вставних) голосних в англійських звукокомплексах через відсутність знань українськими мовцями фонотактичних правил англійської мови.

За даними аудитивного аналізу найчастотнішими виявами інваріанту *інтонаційної інтерференції* в англійському мовленні українських білінгвів, зароджуваної на трансцендентному рівні духовного буття мовця на ґрунті раціонального мислення й експериментально зафіксованої під час вимови методом перцептивного аналізу, є: некоректне членування мовленнєвого потоку на інтонаційні групи (більше, ніж чотири ритмогрупи в кожній); порушення в дистрибуції фразового наголосу в інтоногрупах-синтагмах; висока рекурентність актуалізації початку й завершення інтоногруп і термінального тону в зонах середньо-підвищеного й високого тонального рівнів; відсутність модифікацій темпу і гучності для виділення комунікативних центрів англійських висловлень та маркування основної й додаткової інформації, що міститься в інтоногрупі чи висловленні; неадекватна передача смислу й емоційно-прагматичного потенціалу висловлення; загальне сповільнення темпу мовлення, зумовлене великою кількістю слів в інтоногрупі й відсутністю редукції ненаголошеного вокалізму.

Установлені експериментальним шляхом вияви фонетичної інтерференції та вимовного акценту в англійському мовленні українців дозволили виокремити такий комплекс фонетичних порушень: на *сегментному* рівні – порушення типового укладу артикуляційних органів в обох мовах, ігнорування особливостей вимови голосних і приголосних у різних фонетичних оточеннях, відхилення від норм і вимог коартикуляції. При цьому встановлено порушення, зафіксовані у вимові диктора на сегментному рівні у системі приголосних та голосних, з них помилки, спричинені порушеннями у роботі органів мовлення й недостатньою відпрацьованістю звука (інтерференція на алофонічному рівні), та помилки ментального рівня (інтерференція на рівні фонетичних репрезентацій). На *надсегментному* рівні виокремлено: некоректність членування мовленнєвого потоку на смислові групи, неадекватну дистрибуцію фразового наголосу, некоректність просодичного оформлення смислового центру інтонаційної групи-синтагми, некоректність виділення просодичними засобами найважливішого інформаційного центру у смисловій структурі текстів.

Викладені у реферованій праці теоретичні й методологічні основи дослідження фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців на засадах лінгвокогнітивного й комунікативного підходів до розгляду цього явища відкривають значні перспективи для поглиблення теоретичних уявлень про фонетичну інтерференцію як прояв білінгвізму.

До *перспективних* напрямів подальшого лінгвістичного пошуку шляхів вирішення аналізованої проблеми слід віднести: з'ясування лінгвокогнітивних

особливостей формування міжмовних кодових перемикачів у мовленні білінгва; виявлення впливу мовної картини світу на іншомовний акцент білінгва; дослідження особливостей процесів кодування смислу в інтерферованому мовленні білінгвів; встановлення специфіки сприйняття еталонного мовлення білінгвами та інтерферованого мовлення носіями мови. Виходячи із зростаючої ролі англійської мови як засобу міжкультурного спілкування, перспективним також убачається дослідження фонетичної інтерференції з урахуванням етноспецифічного та лінгвокультурологічного аспектів.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: Монографія / О. Р. Валігура. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 288 с.

2. Валігура О. Р. Ознаки українсько–англійської просодичної інтерференції в структурі усного тексту / О. Р. Валігура // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія 8: Мовознавство. – № 1. – Тернопіль: Видавничий відділ ТДПУ, 1998. – С. 77–78.

3. Valihura O. R. The role of intonational phrasing in the sense decoding of the message in a bilingual's speech / Olha Valihura // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – № 1. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ ім. В. Гнатюка, 1999. – С. 16–19.

4. Валігура О. Р. Взаємодія тональних підсистем просодії в мовленні українсько-англійських білінгвів / О. Р. Валігура // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – № 1. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2000. – № 1. – С. 33–36.

5. Валігура О. Р. Мовна інтерференція як соціолінгвістичний процес та принципи її класифікації / О. Р. Валігура // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – № 2. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2002. – С. 89–92.

6. Валігура О. Р. Соціолінгвістична специфіка дослідження текстів масової комунікації / О. Р. Валігура, Л. С. Козуб // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – К.: Видавничий центр КНЛУ, 2005. – Т. 8. – № 1. – С. 10–14.

7. Валігура О. Р. Базові ознаки когнітивної моделі інтерферованої фонетичної системи в англійському мовленні українців / О. Р. Валігура // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – № 2 (14)–1 (15) 2006. – С. 93–100.

8. Валігура О. Р. Когнітивні аспекти просодичної інтерференції / О. Р. Валігура // *Studia methodologica*. – Вип. 17. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 83–87.

9. Валігура О. Р. Функціонально-структурні особливості інтерферованої

фонетичної системи англійського мовлення українців / О. Р. Валігура // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – № 2 (16). – С. 5–14.

10. Валігура О. Р. Білінгвізм та аспекти його дослідження / О. Р. Валігура // *Studia methodologica*. – Вип. 20. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – С. 66–70.

11. Валігура О. Р. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти дослідження фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців / О. Р. Валігура // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Випуск 1. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 96–102.

12. Валігура О. Р. Нейролінгвістичні аспекти усного мовлення білінгва / О. Р. Валігура // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). У 5 ч. – Вип. 75 (2). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 135–139.

13. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція у контексті міжкультурної комунікації / О. Р. Валігура // *Studia methodologica*. – Вип. 23. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 10–14.

14. Валігура О. Р. Специфіка вияву фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців / О. Р. Валігура // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки: У 5 ч. – Том 4. – Луцьк: РВВ ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – С. 414–418.

15. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні ознаки та організація мовленнєвого простору двомовної особистості / О. Р. Валігура // *Studia methodologica*. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 25. – С. 263–269.

16. Валігура О. Р. Етноспецифічні ознаки вимовного акценту в інтерферованому англійському мовленні українців / О. Р. Валігура // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: всеукр. зб. наук. праць. Число 12: у 2 т. / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2008. – Т. II. – С. 13–17.

17. Валігура О. Р. Особливості функціонування інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення українців / О. Р. Валігура // *Культура народів Причорномор'я*. – № 142, т. 1. – Симферополь: Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, 2008. – С. 92–94.

18. Валігура О. Р. Напрями дослідження фонетичної інтерференції / О. Р. Валігура // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. *Linguarum*–VIII. Серія: Філологія. – Педагогіка. – Психологія. – Вип. 17. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 94–100.

19. Валігура О. Р. Фреймовий підхід до породження мовлення білінгвом / О. Р. Валігура // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки

(мовознавство). У 4 ч.– Вип. 81 (1). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 365–370.

20. Валігура О. Р. Систематизація ознак мовної інтерференції / О. Р. Валігура // Нова філологія. Зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 36. – С. 103–109.

21. Валігура О. Р. Провідні ознаки фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців / О. Р. Валігура // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2009. – Т. 22 (61). – № 2. – С. 393–397.

22. Валігура О. Р. Моделювання когнітивного породження інтерферованого мовлення білінгвом / О. Р. Валігура // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Випуск 3: збірник наукових праць / За ред. А. В. Корольової. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 18–22.

23. Валігура О. Р. Методологічні передумови та методика експериментально-фонетичного дослідження інтерферованого мовлення білінгвів / О. Р. Валігура // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – Випуск 6. – Луцьк: РВВ ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. – С. 86–90.

24. Valigura O. R. Prosodic Interference and English Language Teaching / Olga Valigura // Studies in Communicative Phonetics and Foreign Language Methodology. – К.: Ленвіт, 1997. – С. 153–156.

25. Valihura O. R. Intonation in teaching speech communication / Olha Valihura // Іноземні мови сьогодні і завтра: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 травня 1999 р. – Тернопіль: Видавничий відділ ТДПУ, 1999. – С. 9–10.

26. Валігура О. Р. Типологічне моделювання просодичних систем / О. Р. Валігура // Актуальні проблеми романо-германської філології в Україні та Болонський процес: тези міжнар. наук. конф., 24–25 листопада 2004 р. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 27.

27. Валігура О. Р. Особливості функціонування просодичної інтерференції в мовленні білінгвів / О. Р. Валігура // Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 березня 2004 р. – Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ, 2004. – С. 11–13.

28. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція та навчання іншомовної вимови / О. Р. Валігура // Методика викладання іноземних мов в Україні: Що нового в XXI ст.?: тези міжвуз. регіон. наук.-метод. конф., 1 жовтня 2004 р. – Тернопіль: ІЕІП, 2004. – С. 17–18.

29. Валігура О. Р. Когнітивно-комунікативна парадигма як новий підхід до дослідження просодичної інтерференції / О. Р. Валігура // Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи: тези доповідей міжнар. наук. конф., 25–26 травня 2006 р. – Тернопіль: Вид-во ТДЕУ, 2006. – С. 11–12.

30. Valihura O. R. Prosodic Interference in the Cognitive Linguistics Paradigm / Olha Valihura // Digging Deeper into Call. Гуманістична методологія: Комп'ютерні

технології у навчанні іноземних мов: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., 10–11 травня 2006 р. – Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2006. – С. 51–53.

31. Валігура О. Р. Когнітивна інтерпретація механізму фонетичної інтерференції / О. Р. Валігура // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: VI Міжнар. наук. конф., 1 лютого 2007 р.: матеріали конф. – Харків: Константа, 2007. – С. 56–58.

32. Валігура О. Р. Когнітивна модель фонетичної системи інтерферованого англійського мовлення носіїв української мови / О. Р. Валігура // Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів: Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 жовтня 2007 р.: матеріали конф. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – С. 65–67.

33. Валігура О. Р. Нейропсихолінгвістичні аспекти дослідження фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців / О. Р. Валігура // Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця: VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 березня 2007 р.: матеріали конф. – К.: НАУ, 2007. – С. 133–134.

34. Valihura O. R. Kinakemic and Phonemic Levels of the Interference Analysis / Olha Valihura // XII Міжнар. наук.-практ. конф. асоціації викладачів англійської мови IATEFL Ukraine, 13–14 квітня 2007 р.: матеріали конф. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2007. – С. 89–90.

35. Валігура О. Р. Дослідження фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців у контексті міжкультурної комунікації / О. Р. Валігура // Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів: наук.-практ. конф. кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету, 12 грудня 2007 р.: тези доп. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2007. – С. 230–232.

36. Валігура О. Р. Когнітивна природа фонологічного простору мови / О. Р. Валігура // Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація: VII Всеукр. наук. конф., 5 лютого 2008 р.: матеріали конф. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 33–35.

37. Валігура О. Р. Проблеми становлення двомовної особистості / О. Р. Валігура // Актуальні проблеми філології та американські студії: IX Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 квітня 2008 р.: матеріали конф. – К.: НАУ, 2008. – С. 155–156.

38. Валігура О. Р. Мовна компетенція білінгва та її вплив на вияв фонетичної інтерференції / О. Р. Валігура // Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи: II Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 квітня 2008 р.: тези доп. – Тернопіль: ТзОВ "Тернограф", 2008. – С. 6–8.

39. Валігура О. Р. Структура когнітивного контексту в фонологічній системі мови / О. Р. Валігура // MegaLing'2008: Горизонти прикладної лінгвістики та лінгвістичних технологій: Міжнар. наук. конф., Партеніт, Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 22–27 вересня 2008 р.: тези доп. – Сімферополь: Вид-во "ДИАЙПИ", 2008. – С. 40–42.

40. Валігура О. Р. Фонетическая интерференция в английской речи

носителей украинского языка / О. Р. Валигура // Язык и дискурс в статике и динамике: Междунар. науч. конф., Минск 14–15 ноября 2008 г.: тезисы докл. / ред. колл. З. А. Харитончик (отв. ред.), А. М. Горлатов [и др.]. – Мн.: МГЛУ, 2008. – С. 79–80.

41. Валигура О. Р. Фонетична інтерференція та навчання англійської вимови / О. Р. Валигура // Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов: Міжнар. наук.-практ. конф., К., 27 лютого 2009 р.: матеріали конф. – К.: Політехніка, 2009. – С. 45–48.

АНОТАЦІЯ

Валигура О.Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови, спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2010.

У дисертації запропоновано інтегративний підхід до вивчення лінгвокогнітивних і комунікативних основ фонетичної інтерференції, методологічним підґрунтям якого є когнітивно-дискурсивна парадигма лінгвістичного знання.

Фонетична інтерференція розглядається як складне когнітивне та комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь вияву яких залежить від ментальних, психологічних, соціальних і культурних чинників. Розроблено теоретичні засади аналізу взаємодії когнітивних інтерферуючих та мовних інтерферованих елементів у фонетичній системі англійського мовлення українців. Побудовано стохастичні моделі породження інтерферованого мовлення білінгва, описано вплив когнітивних механізмів свідомості мовця на специфіку взаємодії компонентів фонетичної системи в інтерферованому мовленні.

У дисертації виокремлено й кодифіковано основні ознаки породжуваної українцями інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення на сегментному й надсегментному рівнях шляхом зіставного аналізу англійського вимовного еталону та інтерферованого мовлення українських білінгвів. Виявлено різновиди та ступені фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців. Стратифіковано інваріантну модель інтерферованої фонетичної системи; на основі базових когнітивних процесів виведено її варіанти в англійському мовленні українців.

Ключові слова: фонетична інтерференція, білінгв, когнітивні механізми, когнітивні процеси, англійське мовлення українців, сегментний і надсегментний рівні мови, інтерферована фонетична система, стохастична модель породження інтерферованого мовлення, вимовний еталон.

АННОТАЦИЯ

Валигура О.Р. Лингвокогнитивные и коммуникативные основы фонетической интерференции (экспериментально-фонетическое исследование английской речи украинцев). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки, специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2010.

В диссертации предложен интегративный подход к выявлению лингвокогнитивных и коммуникативных основ фонетической интерференции, методологической основой которого является когнитивно-дискурсивная парадигма лингвистического знания.

Фонетическая интерференция рассмотрена в работе как сложное когнитивное и коммуникативное явление, возникающее в мышлении и речи билингва в форме определенной совокупности фонетических признаков, степень проявления которых зависит от ментальных, психологических, социальных и культурных факторов.

Комплексное исследование фонетической интерференции в английской речи носителей украинского языка, основанное на взаимодействии основных положений лингвокогнитивного и коммуникативного подходов к трактованию ее сущности, позволило разработать теоретические основы изучения когнитивных интерферирующих и языковых интерферируемых элементов в фонетической системе английской речи украинских билингвов, обосновать стохастические модели порождения интерферирующей речи, изучить и описать влияние когнитивных механизмов сознания говорящего на специфику взаимодействия компонентов фонетической системы в интерферирующей речи.

В диссертации установлены основные признаки порождаемой украинскими билингвами интерферирующей фонетической системы английской речи путем сопоставительного анализа английского эталонного произношения и интерферирующей речи украинских билингвов. Определены разновидности и степени фонетической интерференции в английской речи украинцев.

Экспериментально установленными специфическими признаками инварианта фонетической интерференции на *сегментном* уровне в английской речи украинских билингвов являются: частичное или полное отсутствие английского артикуляционного уклада в английской речи украинцев; замещение английских гласных и согласных звуков украинскими; неразличение комбинаторных и позиционных аллофонов английских гласных и согласных; реинтерпретация носителями украинской речи английских звуков из-за несогласованности работы мозга и органов речи в процессе их подготовки к продуцированию английских звуков; несоответствие артикуляционных жестов в английской интерферирующей речи украинцев произносительному стандарту английской речи; отсутствие безударного вокализма в английском произношении украинских билингвов; появление эпентичных (вставных) гласных в английских звукокомплексах из-за отсутствия знаний правил фонотактики английского языка.

Наиболее частотными проявлениями инварианта *интонационной* интерференции в английской речи украинцев являются: некорректное членение речевого потока на интоногруппы; нарушения в дистрибуции фразового ударения в интоногруппах-синтагмах; высокая рекуррентность актуализации начала и завершения интоногрупп и терминального тона в зонах средне-повышенного и

высокого тонального уровней; отсутствие модификаций темпа и громкости для выделения коммуникативных центров английских высказываний и маркирования основной и дополнительной информации; общее замедление темпа речи, обусловленное большим количеством слов с полным ударением в интонограмме, а также отсутствием редукции безударного вокализма.

Системное обобщение результатов экспериментально-фонетического исследования показало, что порождение произносительного акцента как следствия фонетической интерференции на сегментном и сверхсегментном уровнях происходит в экзистенциальной, ментальной и трансцендентной сферах духовного бытия билингва и основывается на несознательном переносе в фонетическую структуру вторичного языка стойких закономерностей оформления наиболее типичных фоноконцептов-прототипов родной речи с свойственными им чертами национального характера ментальной сферы и индивидуальными особенностями функционирования их экзистенциальной и трансцендентной сфер.

Предложенный подход позволил стратифицировать инвариантную модель интерферированной фонетической системы в английской речи носителей украинского языка и ее варианты на сегментном и сверхсегментном уровнях на основе базовых когнитивных процессов.

Ключевые слова: фонетическая интерференция, билингв, когнитивные механизмы, когнитивные процессы, английская речь украинцев, сегментный и сверхсегментный уровни языка, произносительный эталон, интерферированная фонетическая система, стохастическая модель порождения интерферированной речи.

RESUME

Valihura O.R. Cognitive and Communicative Background of Phonetic Interference: An Experimental Phonetic Study of English Spoken by Ukrainians. – Manuscript.

Thesis for a doctoral degree in philology, speciality 10.02.04 – Germanic Languages, speciality 10.02.15 – General Linguistics. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2010.

This dissertation presents an integrated approach to researching the cognitive and communicative background of phonetic interference within the framework of cognitive and discourse paradigm.

Phonetic interference is viewed as a complex cognitive and communicative phenomenon pertinent to a bilingual's mentality and speech as a combination of phonetic features, the manifestation degree of which depends on mental, psychological, social, and cultural factors. The thesis elaborates a theoretical background for the analysis of interaction between cognitive interfering and linguistic interfered elements in the phonetic system of bilingual Ukrainians' English speech. Stochastic models of interfered speech generation are built; the influence of the speaker's cognitive mechanisms on the interaction between the components of phonetic system in interfered speech is outlined.

Principal features of interfered phonetic system of English speech generated by Ukrainians on both segmental and suprasegmental levels are established via the comparative analysis of the English pronunciation standard and the Ukrainian

bilinguals' interfered speech. Varieties and degrees of phonetic interference in Ukrainians' English speech are revealed. The invariant model of interfered phonetic system and its variants in Ukrainians' English speech are stratified from the basic cognitive processes perspective.

Key words: phonetic interference, a bilingual, cognitive mechanisms, cognitive processes, Ukrainians' English speech, segmental/suprasegmental levels, pronunciation standard, interfered phonetic system, stochastic model of interfered speech generation.

